

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

MOPHATO 12

SETSWANA PUO YA GAE (HL)

PAMPIRI YA NTLHA (P1)

NGWANAITSEELE 2023

MADUO: 70

NAKO: Diura di le 2

Pampiri e, e na le ditsebe di le 10.

DITAELO LE TSHEDIMOSSETSO

1. Pampiri e, e arogantswe ka DIKAROLO di le THARO.
KAROLO YA A: Tekatthaloganyo (30)
KAROLO YA B: Tshobokanyo (10)
KAROLO YA C: Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso ya puo (30)
2. Buisa ditaelo TSOTLHE ka kelotlhoko.
3. Araba dipotso TSOTLHE.
4. Simolola karolo NNGWE le NNGWE mo tsebeng e NTŠHWA.
5. Thala mola morago ga karolo NNGWE le NNGWE.
6. Nomora karabo NNGWE le NNGWE jaaka potso e nomorilwe.
7. Tlola mola morago ga karabo NNGWE le NNGWE.
8. Tlhokomela mopeleto le popego ya dipolelo.
9. Kabo ya nako e e tshikinngwang:
KAROLO YA A: Metsotso e le 50
KAROLO YA B: Metsotso e le 30
KAROLO YA C: Metsotso e le 40
10. Dirisa mokwalo o o buisegang le ka mopeleto o o kannweng ke Lekgotla la Bosetšhaba la Puo ya Setswana.

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO**POTSO 1**

1.1 Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA A (TEMANA)

1	Esther Nikwambi Mahlangu o belegwe ka la 11 Ngwanaitseele ka ngwaga wa 1935 mo polaseng kwa Middleburg. Fa mmemogolo Esther jaaka bontsi bo mmita, a simolola go bua ka ga maitemogelo a gagwe a botaki jwa IsiNdebele, motho a ka eletsa gore a se emise. Leeto la diura tse pedi le seripa mo tseleng e e tletseng dikhutikhuti, e ne e se matsapa a bophiri.	5
2	Fa a bodiwa gore go tlike jang gore e nne monaleseabe wa botlhokwa mo ngwaobošweng, a re o nnile le phisegelo ya go taka a le dingwaga di le lesome. O ne a rata go lebelela mmaagwe le nkokoagwe fa ba taka ntlo, mme a eletsa go ka taka le bona. Mmemogolo Esther a gakologelwa gore thapama nngwe le nngwe fa bobedi jo bo ne bo tshwarwa ke dikgofenyana, o ne a leka go taka.	10
3	Kwa bofelong ba ne ba lemoga gore botaki bo mo pelong ya gagwe. Ba ne ba mo naya tetla ya go taka karolwana e nnye kwa morago ga ntlo. O ne a dira se, ba ntse ba tlathloba tiro ya gagwe letsatsi lengwe le lengwe. Moragonyana mmaagwe le nkokoagwe ba ne ba lemoga tokafalo mo botaking jwa gagwe mme se, sa dira gore ba mo neele tšhono ya go taka ntlo kwa pele.	15
4	O tokafaditse botaki jwa gagwe ka go dirisa mefuta e e farologaneng ya mebu e e tswang kwa sekgweng le kwa melapong. Fa a le dingwaga di le 18 o ne a setse a le mankge mo go diriseng mefuta e e farologaneng ya dipente. Mme Mahlangu e ne e le mankge wa go taka mabota ka botaki jwa setso sa Sendebele jo ka setso sa bona bo neng bo dirwa ke basadi ka dinako tse di kgethegileng. Ka ntlha ya tiro ya gagwe o ne a itsege thata a ba a simolola go kgatlhegelwa le go bidiwa ke batho ba ba farologaneng go tswa kwa dinageng tse dingwe.	25
5	Mmemogolo Esther o simolotse go dira kwa musiamong wa Botshabelo mo Middleburg mme a tlogela barwae ba bararo fa ena a ile go dira. Fa a le koo, motse wa gaabo wa etelwa ke batlhokomedi le bababaledi ba tsa setso ba ba neng ba tsere ditshwantsho tsa matlo a a neng a takilwe ka letsogo. Ntlo ya ga mmemogolo Esther e ne e itlhophile mo go tse dingwe ka botaki jwa yona jwa go thala mela ka menwana le go dirisa mafofa a dikoko, mme ba e rata. Ba ititaya sehuba gore ba tshwanetse go kopana le ena kwa Middleburg.	30
6	'Morago ga gore ba botsolotse bomorwaake gore ke kwa kae kwa Middleburg, ba tla go mpatla kwa musiamong. Ba mpatlela gore ke ye go taka mo dipontshong tse di tlaa tshwarelwang kwa Fora', a gopola. MaFora ba bone tiro ya gagwe mo ntlong ya gagwe ka 1986.	35

	Morago ga moo a ya kwa Fora ka 1989 kwa a ntseng dikgwedi di le pedi mme a taka ntlo fa pele ga babogedi ba le diketekete.	40
7	Tiro ya ga mmemogolo Esther e bontshiwa mo mafelong a dipontsho a bontsintsi jwa batho go tswa mafelong le dinageng tse di farologaneng ba tlang go bona mokgwa wa gagwe o o sa tlwaelegang wa go kgabisa lebota. Ntle le naga ya ga bona, o bontshitse tiro ya gagwe kwa dinageng di tshwana le Australia, America, Japan le tse dingwe.	45
8	'Ke rata botaki e bile ke se ke ntseng ke se dira botshelo jwa me jotlhe. Botaki bo mo pelong ya me le mo mading. Ke tsamaile lefatshe ka bophara, ke takile dipota le dilwana tse dintsi le tiro ya me e mo dimusiamong tse dintsi, fela ke santse ke le Esther Mahlangu go tswa Mpumalanga mo Aforikaborwa. Ke tlaa taka sengwe le sengwe fa fela go na le peelo ya gore setso sa me se ka bolokesega gore ba ba tlang kwa morago ba se se lebale.' Go dibela setso sa gagwe, o ne ka gale a tsenya dikgabisa matsogo a gagwe tse di bidiwang 'dzilla'.	50
9	Diphithlelelo tsa ga mme Mahlangu di nnile dikgolo thata. O simolotse sekolo sa botaki kwa ga gagwe a ruta bašwa go taka jaaka le ena a rutilwe ke mmaagwe le nkokoagwe. A ba ruta go tlhakanya dipente tse di farologaneng. Ke mosadi wa ntlha go tsaya karolo mo porojekeng ya go taka sejanaga sa BMW ka ngwaga wa 1991. O ne a taka BMW 525i ka mekgabiso ya Sendebele. O ne a abelwa dikgele tse di farologaneng lefatshe ka bophara a ba a abelwa bongaka jwa tlotlo ke Yunibesithi ya Johannesburg ka ngwaga wa 2018.	60
[E nopotswe le go rulagannngwa sešwa go tswa go www.forbes.com]		

1.1.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.

Mmemogolo Esther Mahlangu o tswa kwa porofenseng efe?

- A Gauteng
  - B Limpopo
  - C Mpumalanga
  - D Kapa Bokone
- (1)

1.1.2 Ke eng tota se se neng se ka nyemisa motho mooko mo leetong la go ya go buisana le mmemogolo Esther? Temana 1. (1)

1.1.3 Tlhalosa polelo e e reng 'go tshwarwa ke dikgofenyana'. Temana 2. (2)

1.1.4 Neela lebakalegolo le le dirileng gore mmaagwe Esther le nkokoagwe ba mo neele karolwana e nnye kwa morago ga ntlo go e taka. Temana 3. (2)

1.1.5 Ke eng se se tlhotlheleditseng mmaagwe Esther le nkokoagwe go mo neela tšhono ya go taka ntlo kwa pele? (2)

- 1.1.6 Batlhokomedi le bababaledi ba setso ba kgonne go fitlhelela jang tshedimosetso ya kwa mme Esther a dirang gona? (2)
- 1.1.7 Bababaledi ba setso ba kwa Fora ba gogetswe ke eng go batlana le mmemogolo Esther? (2)
- 1.1.8 Ke eng se se dirang gore botaki jwa ga mme Esther e nne jo bo tthaolegileng? (2)
- 1.1.9 Go ya ka sethangwa, a MaFora a a neng a etetse mmemogolo Esther ba ne ba ikotlhaela go bo ba tsere leeto go ya go mmona? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 1.1.10 Neela ntlha e e bontshang gore mme Mahlangu ke motho yo o ipelang ka setso sa gagwe. (2)
- 1.1.11 Ke seabe sefe se mme Esther a nnileng le sona mo motseng wa gaabo? (2)
- 1.1.12 A ke ntlha kgotsa kakanyo gore tiro ya ga mme Esther e ne ya mo tlišetsa temogo ya tlotlo mo dinageng tse di farologaneng? (2)
- 1.1.13 Fa o ne o le mme Esther tiro ya gago e bontshiwa lefatshe ka bophara o ne o tlaa ikutlwa jang? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 1.2 Leba setshwantsho se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA B (SETSHWANTSHO)

[E nopotswe go tswa go [Shutterstock.com](https://www.shutterstock.com)]

- 1.2.1 Naya ntlha e le NNGWE e SETLHANGWA A le SETLHANGWA B di tshwanang ka yona. (2)

- 1.2.2 Naya ntlha e le NNGWE e SETLHANGWA A le SETLHANGWA B di farologanang ka yona. (2)
- 1.2.3 Go ya ka wena, a tiro ya botaki e botlhokwa? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)

PALOGOTLHE YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: TSHOBOKANYO**POTSO 2**

Buisa temana e e fa tlase ka kelotlhoko. E tlhagisa dintlha ka ga seo bakgweetsi ba ka se dirang go nna ba sireletsegile mo ditseleng.

ELA TLHOKO: O tshwanetse go dira tse di latelang:

1. Sobokanya o dirisa mafoko a gago, mme o sa fetole bokao jwa temana, ka go tlhagisa dintlha di le SUPA ka se bakgweetsi ba ka se dirang go nna ba sireletsegile mo ditseleng.
2. Kwala ka temana.
3. Boleele bo se fete mafoko a a ka nnang 90.
4. Tshobokanyo e se ka ya newa setlhogo.
5. Kwala palo ya mafoko a o a dirisitseng kwa bokhutlong jwa tshobokanyo.

SETLHANGWA C

Kgopakgopetsano ya mo tseleng ke bothata bo bo golang ka lebelo le le tsitsibanyang mmele. Go mabaka a a tlholang bothata bo jaaka go felela bakgweetsi ba bangwe pelo mo tseleng, go nna le kgatelelo ya maikutlo e e bakwang ke mathata a lelapa, tatlhegelo ya tiro le mabaka a mangwe. Go botlhokwa go naya leeto la gago nako e ntsi go efoga go kgopakgopana le bakgweetsi ba bangwe fa pharakano e kgobelelane. Go botlhokwa go ritibatsa maikutlo gore o tile kgopakgopetsano ya mo tseleng. Le fa go ka tswa go le dijanaga tsa palo e nnye mo tseleng, maitsholo a a makgwakgwa ona a nna a ntse a gola jaaka bakgweetsi ba bangwe ba batla go itirela boithatelo.

Lebelo le le sa tlhokegeng le ka go tlhagisetsa kotsi. Iphe nako e ntsi fa o tsaya leeto go efoga lepotlapotla le kgopakgopetsano. Tila go kobakobana le bakgweetsi ba ba go direlang phoso mo tseleng. Diporosente di le 30 tsa kgopakgopetsano e e tlholang tlhokofatsano, di simolola ka ntlha ya go kobakobana ga bakgweetsi mo tseleng le go tlhoka boitshokelano. Go na le bakgweetsi ba ba kgonang go itshoka mme ba kgona go go letla go ka dirisa tsela. Ikgatholose bakgweetsi ba ba sa kgweetseng sentle ka go reetsa letswalo la gago mme o se letle maikutlo go go tseela tshwetso.

Ithute go kopa tshwarelo fa o diretse mokgweetsi mongwe phoso. Go kopa tshwarelo kgotsa go nna le mekgwa e e siameng go rotloetsa bakgweetsi ba bangwe go dira tse di siameng. Seno se ka fedisa kgonagalo ya ntwana mo bakgweetsing.

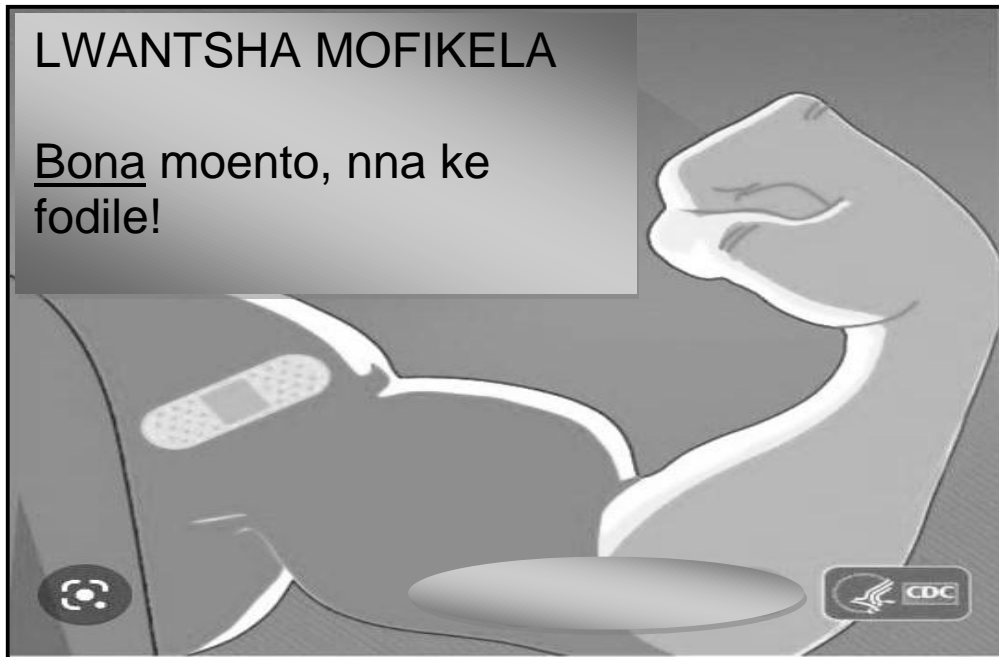
Fa bakgweetsi bangwe ba go supa ka menwana itshware, mme o se ba letle go tshwaetsa maitsholo a gago wa tloga wa letsa nakana mo go feteletseng kgotsa wa dira dikai tsotlhe tse di sa tlhokegeng, wa tloga wa tshwana le bona. Seno se tlaa go thusa go fokotsa kgatelelo ya monagano. Ka gale fa bakgweetsi bangwe ba go tshosetsa mo tseleng, se tatamale le bona, mme o siele kwa seteišeneng se se gaufi sa mapodisa.

Bakgweetsi ba ka nna ba sireletsegile mo ditseleng ka dinako tsotlhe fa dintlha tse, di ka salwa morago.

[E rulagantswe sešwa go tswa go *The Car Guide*, 19 January 2021]

KAROLO YA C: DIPOPEGO TSA PUO LE MELAWANA YA TIRISO YA PUO**POTSO 3: PHASALATSO**

Sekaseka phasalatso e e fa tlase, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA D

[E nopotswe go tswa go [google.com/search](https://www.google.com/search)]

- 3.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.
Tlhagiso e e reng 'Bona moento, nna ke fodile', ke mofuta ofe wa puo ya phasalatso?
- A Puo e e sekametseng mo letlhakoreng le lengwe.
B Puo e e lebelelang dilo ka letlhakore le lengwe.
C Puo ya kgobebelelo.
D Puo e e tlotlheletsang. (1)
- 3.2 Naya dintlha di le PEDI tsa tshedimosetso ya botlhokwa tse di tihaelang mo phasalatsong e? (2)
- 3.3 Goreng mafoko a, 'LWANTSHA MOFIKELA', a kwadilwe ka ditlhaka tse dikgolo. (1)
- 3.4 Dirisa lefoko le le thaletsweng mo phasalatsong jaaka leemedi mo polelong. (1)
- 3.5 Neela paka ya lediri 'fodile'. (1)
- 3.6 Maikaelelo a mophasalatsi ka go dirisa kgoka ya sebopego se se mo phasalatsong e, ke afe? (2)
- 3.7 Go ya ka wena, a o bona go le mosola go tihabela mofikela? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)

[10]

- 4.6 Neela leadingwa le e leng lekaelagongwe la lefoko le le thaletsweng mo khathunung. (1)
- 4.7 Fetolela polelo, 'ema mola fa', go nna modirisotaelo mo bontsing. (1)
[10]

POTSO 5: TEMANA YA POROUSE

Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA F

1	Ka nako yotlhe e, maotlana a ne a <u>ntse</u> a lebile Maalomabe mo matlhong ka tlhokomelo e kgolo, mme e rile a tsosa matlho, a fitlhela matlho a bona a bua puo e le nngwe fela, gore, ' A le jaanong o sa ntse o ganela fa e le wena Teofo? ' A leka go ba bontsha gore <u>yo</u> Teofo, o tshwana nae, le gore maano ga a site. Motlhamongwe e rile Teofo a bona gore ba a tshwana, a mmolaya, mme a tsenya pasa ya gagwe mo diaparong tsa ga Maalomabe, gore e nne Maalomabe yo mošwa, yo o sa batlweng ke ntšwa tsa mmuso, fa Maalomabe ena e le Teofo wa sesenyi ...	5
2	Maphodisa a ntsha diaparo mo lebokising la tshipi la ga Teofo yo mošwa yo, mme tsona ga fitlhelwa tsotlhe fela di kwadilwe TK. Maalomabe a tlhoka molomo. Maotlana jaanong a phuthaphutha dilo tsotlhe tsele gore ba di busetse mo mannong a tsona, mme Pulaeana a fetsa ka go re, 'Re tlaa go disa fano monna Teofo, go tsamaya ba go lokolola go ya go seka kwa ga magiseterata kwa Tlhabane.'	10
3	Fa a fetsa go rialo, Bathoeng a tsaya dilo tsele, a tswela natso kwa ntle, mme le ngaka eo ka nako yotlhe, e neng e ntse e le teng, ya mo sala morago.	15

[E nopotse go tswa go *Mpolelele dilo*, ka BD Magoleng le JM Ntsime]

- 5.1 Nopola letlhophi go tswa mo go Temana 1. (1)
- 5.2 Dirisa lefoko le le thaletsweng mo go mola 1 ka bokao jo bo farologaneng le jo bo mo temaneng. (2)
- 5.3 Nopola letlhaodi mo go mola 2 morago o le dirise mo polelong jaaka sedirwa. (2)
- 5.4 Fetolela puo e e ntshofaditsweng mo go mela 3 le 4 go nna puopegelo. (1)
- 5.5 Tiriso ya lesupi le le thaletsweng mo go mola 4 e kaya eng? (1)
- 5.6 Dirisa leina Maalomabe mo polelong jaaka tlhalosi ya sediriso. (2)
- 5.7 Fetolela lediri le le ntshofaditsweng mo go mola 10 go nna tira. (1)
[10]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA C: 30
PALOGOTLHE: 70